

**NAHUSOME
KIPFOKOMU**

GIREDI

1

POKOMO

KITABU CHA MWAALIMU

© CHUO CHA KUHELEKANYA MUTAALA WA ELIMU KENYA

Haki zontse zilifadhiwa hamsehemu idye yontse ye buku hidyi iweze kuyavywa, kuhifadhigwa katika vibainko au kupferugwa kwa njia idye yontse iwe ni viraghasi vya kunansa sauti, kuyarwa kopi au kunatswa kwa vibainko bila ruhusa kutoka kwe wenye chapa ya dura

Kiyarwa na kuchapwa kopi na

© chuo cha kuhelekenya mutaala wa elimu kenya

ISBN: 978-9914-43-268-8

sanduku dya barua 30231 - 00100

Nairobi - Kenya

Namba ya nsimu - (020) 3749900-9, 3747994

Faxi 254(020) 3639130

Barua mpepe: info@kicd.ac.ke

FOREWORD

The Kenya Institute of Curriculum Development (KICD) is mandated to advise the Government of Kenya (GoK) on matters pertaining to curriculum development. One of KICD's specific functions is to develop, review and approve programmes, curricula and curriculum support materials that meet international standards for all levels of education, below the University.

In this context, the GoK adopted the Competency Based Curriculum (CBC) which was conceptualised and developed by KICD whose implementation started in 2019 with the Early Years of Education (Pre-Primary school and Lower Primary). The first cohort of CBC learners are currently at Grade 7 of Juniors School. The CBC vision is to produce engaged, empowered and ethical citizens with emphasis on nurturing every learner's potential. The Curriculum aims at developing seven key competencies through various learning areas at all levels. These include: Communication and collaboration, creativity and imagination, critical thinking and problem solving, citizenship, self-efficacy, learning to learn and digital literacy.

In the CBC, one of the learning areas that has been given prominence in the Early Years of learning is Indigenous Language (**IL**) as an important step in nurturing learners' communication and collaborative skills within their social-cultural contexts as provided for in the Kenyan goals of Education. This effort is also in tandem with the Language in Education Policy which stipulates that the medium of instruction in Early Years Education (EYE) should be the learner's first language. Accordingly, KICD has developed a *Learner's Book* and *Teachers' Guide* for Grade 1 learners in a number of indigenous languages in Kenya. The Learner's books are intended to facilitate systematic learning of listening, speaking, reading and writing skills in the target language. The Teachers Guide should be used alongside the learner's book for and is intended to provide a set of methods, techniques, suggested experiences and resources that will facilitate learning and make it interesting for learners at this level.

On behalf of the KICD Council, Management and Staff, I wish to most sincerely thank everyone who contributed to the writing of this Teacher's

Guide in one way or the other. Indeed, the guide is a testament of your invaluable sacrifice. A lot of appreciation also goes to the Development partners who contributed to the funding of the programme that made the writing and distribution process possible; in particular, the World Bank thorough the Kenya Primary Education Equity in Learning Programme (KPEELP. Ultimately, we are very thankful to the Principal Secretary, State Department for Basic Education and the Cabinet Secretary for Education for their invaluable guidance and support to the Institute.

Prof Charles Ong'ondo PhD., MBS.
DIRECTOR/ CHIEF EXECUTIVE OFFICER
KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

MUNENO WA DURA

Huu muṭaala wa lugha za kiasili ubunigwa kuwa modza yapfo ya maṭaradyio ya katiba ya Kenya, malengo ya nsi ya Kenya na pia malengo ya maendelevu endelevu (SDGS). Hii sera ya lugha ya kitaifa ya elimu ibainisha kwamba lugha asili ndio lugha ya mayongweezo ya miaka ya dura ya mwana (EYE). Inasomwa dza somo (shuuli za somo dya lugha kwa wana) kisa baadae inasomwa dza somo dya kutsana kuyawa gredi ya ne na kupfaa dzuu. Hivyo basi ni muhimu kwa wana kuweza kupata udubata na udyuzi wa mawasiliano ambayo yawasaidia katika lugha asili.

Lengo kuu dya huu muṭaala wa lugha asili ni kuwatarisha wanafundi ili wapate kumanya umuhimu wa kusikiiya, kunena, kusoma na udyuzi wa kwora. Huu mwongozo wa mwaalimu uelekanywa ili kumuongoza mwaalimu namuna ya kuyongweeza ili wanafundi wapate ufasaha na udyuzi wa kunena urembo. Huu muṭaala utumijwe pfamodza na chuo cha mwanafundi ili isaidie ufanisi wa huu muṭaala wa gredi ya dura.

Ujabva wa mwongozo huu wa mwaalimu ufaulu kwa kuchiiya ushirikiano wa wantu wenji. Nayavya dda kwa wakworadi wa chuo hiki pfamodza na wahusika wonse wa muṭaala kwa mutsango wao.

Prof Charles Ong'ondo PHD, MBS

DIRECTOR/ CHIEF EXECUTIVE OFFICER

KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT.

YEYOPFO

MUNENO WA DURA	v
MAHAMBUIZI	vi
YONGWEEZO 1: BALABALA	1
YONGWEEZO 2: SUKULI YANGU	7
YONGWEEZO 3: TABIA NYEMA.....	14
YONGWEEZO 4: MATSEA	21
YONGWEEZO 5: NYAKATI NA MISIMU	28

MALENGO YA DYUMLA YA MATOKEO MAALUMU YA ILIMU YA WANA WACHUCHU

Kufikia mwiso wa ilimu ya wana wachuchu, mwanafundi anatsakikana aweze:

1. Kunena urembo akitumia ma'amshi na ishara kwa mambo menji wazeyotongana nayo.
2. Kuyanga udyuzi wa lugha na hisabu kwa masomo yao.
3. Kutumia maarifa ya kidijitali kwa masomo na kudzifa'aya.
4. Kuwa mbunifu na mkaro jwa kutara na kutatua mambo.
5. Kuhenda mambo ya kisafi, ku'ya urembo, kusafisa mazingira na mu'dama ya usalama kwa a'dyili ya maisha mema.
6. Kuwa na hila ili aweze kuwa na uhusiano mweza na wenziwe.
7. Kuyazowea mazingira yao kwa sibabu ya kuyatumia na kutsaika.
8. Kuyanga kukuya kihisia, kimwii, kiimani na kimaadili.
9. Kuyanga uthamini wa nsi yakwe na utamaduni wakwe mwinji kwa kuishi maisha mema.

NDWAHIYO

Hiki chuo cha mwaalimu cha lugha ya Kipfokomu kinatumijwa pfamodza na chuo cha wanafundi Gredi ya Dura. Hiki chuo cha mwanafundi zaidi kuliko mwaalimu na kazi nyinji zinamusaidia mwanafundi kuweza kuhenda kwa akilize, mojowe na mataroye. Inamuwezesha kuperuka kimaṭaro na mahendo kwa siḃaḃu ya hizi njia addezoweza kuimuka na kuchiiya jeje mwenye. Hizi kazi za humu chuoni zyoregwa kwa hali nyema kwa kutumia mambo na njia kadha wa kadha wezo na ufahamu nazo. Zitumijwa kwa hali iiyo na uzoefu wa hii lugha yao. Hii lugha itumijwa kwa njia ya kwamba hivi vyuuwo vyumu vinaimukika kwa urahisi na upesi.

MATUMIZI YA CHUO CHA WANAFUNDI NA MWONGOZO WA MWAALIMU

Hiki chuo cha wanafundi wa gredi ya dura cha lugha ya asili kigajwa kwa sehemu 5. Kula sehemu ishughulikia sehemu ne za ujuzi wa lugha kuchiiya kusikiiya (sikiiya na unene), kunena (nahuneneni), kusoma (nahusomeni) na kwora (nahworeni). Yeyomo yashuhulikia vyuuwo vyumu na miundo gara gara ya lugha iyonahusu vitswa maalumu.

Uzoefu wa kudziyongweeza pia unauḃa mṭiririko fulani ambao unaruhusu wanafundi kuweza kulinganisha mambo ya maisha yeyonahendeka kula nsiku.

Hizi shuuli ziḃana na maṭokeo maalum ya kuyongweeza. Kufikia mwisu wa hii gredi, inarḃijwa kwamba mwanafundi awe na uwezo wa kunena urembo kwa lugha ya Kipfokomu.

Sikiiya na Unene

Lengo kuu ḃya hii sehemu ni kumpfa mwanafundi uwezo mkuu wa kutumia uḃyuzi wa kunena kwa lugha ya Kipfokomu. Ielekezwa kuyanga mambo menji kuyawa kwa mwanafundi kumusaidia na uzoefu wa kusikiiya. Ni muhimu kuhambuya ya kwamba mazoezi ya kusikiiya yanampfa mwanafundi namfasi ya kuwa na uḃyuzi wa kusikiiya urembo ambapfo yanamusaidia aweze kupata maagu kuchiiya kwa kunena na kusikiiya. Mambo yeyonahusiana na miundo ya lugha yashuhulikijwa kwa sehemu hii kuchiiya ngano, mashahiri na meya na hivyo kuhendaza kusoma kwa lugha ya Kipfokomu kuwa kwa kutsakiza.

Nahuneneni

Katika hii sehemu, wanafundi wanawa na uzoefu fulani ambao unawasaidia kudzieleza kibinafsi ili kukuza matamshi mema, utamkadyi na awe na udubata wa kunena. Wanafundi wanayongweezwa kutamuka sauti za sawa na mikazo kwa vyuuwo wakwakuwasilianani. Wanafundi wanapfegwa mikutadha gara gara waweze kuimuka vyuuwo vyumu kwa upesi. Viraghasi na mbinu za kuyongwezeya za sawa katika kusaidiya kupata udyuzi wa kunena na kuimuka dhana gara gara. Hii sehemu pia iyavya mambo dza madyukumu ya kuiga ngano, mashahiri n.k. ili hu mwanafundi apate mazoezi ya kutosa ya kutumia miundo gara gara ya ndiri katika miktadha garagara.

Nahusomeni

Huku kusoma kunamsaidia mwanafundi kupata kuimuka matumizi ya vyuuwo vipfya na miundo ya lugha iyonatumika kwa maandishi. Kusoma kwa sauti kunawapfa namfasi wanafundi ya kurekebisha wao kwa wao kimatamushi na kisauti ya vyuuwo. Wanafundi wanaweza kupata ujabva wa kusoma kwa wepesi na uharaka. Hii sehemu inawa na ngano, mashahiri, na meya ili huyu mwaalimu amusomeye mwanafundi ili awe dza kielelezo na kumpa udyuzi wa kusoma.

Nahworeni

Sehemu hii iwapfa namfasi wanafundi waweze kwora ndiri mpesi mpesi. Shuuli za kwora zinalenga utumizi wa herufu za abechede nkuu na ndodo, kuelekanya maumbo na herufi kwa kutumia doore, kutunga ndiri mfufi ili wapate ujabva. Mwaalimu ahakikishe ya kwamba wanafundi wayongozwa urembo kuuba sharia za kwora na hati nyema. Pia hii sehemu inamuhusisha mwanafundi kudzaza mafumbo, kwora ndiri kwa kutumia vigezo vya kuadilisha, kunuka hangu mambo mapesi mpaka kwa momu. Huu mwongozo wa mwaalimu pia uyavya mbinu gara gara za kusisitiza kazi nsafi na kwora na hati isiyokuwa na matsoa. Vyuuwo vya kudziyongweza vitsanigwe na umakini ili kusisitiza woradyi wa hati nyema.

Kwa dyumula, ikiwa kwamba mambo yahendeka dza vyorejwevvyo kwa hii ndwahiyo, hunawa na uwezo kufanikisha mtaala wa lugha za asili.

WANAFUNDI WENYE MAHITADI MAALUMU

Ikiwa kwamba kilasi chako kina wanafundi weo na mahitadi maalumu, hakikisha kuwatumia ukwakuwayongweezani. Kidze?

Kusikiiya

Kona kuna wanafundi mwenye mahitadi maalumu ya kusikiiya ambu weo na dina ya kusikiiya, hakikisha ya kwamba wakati wonse unawasaidia mumodza mumodza ili kuhakisha kwamba wasikiiya na waimuka.

Kunena

Kona kuna wanafundi weo na kigugumizi humu kilasini mwako, pata wakata unene nao ili uweze kumanya kwamba hio dina idabvadze. Wahimize wanen. Kona ni matatizo ya oga, wapfe namfasi na uwahusishe wonse wakiwa kilasini. Wamanyise wonse kwamba nimatsoa kutsekana kona mumodza kayavya dyibu disidyokuwa sawa. Wahimize wonse watsangie kuyavya maoni yao.

Kusoma

Iwa kwamba kuna wanafundi weo na umu wa kusoma kilasini mwako, hakikisha kuwaelekanyia ratiba ya kibinafsi udzeyotumia kuwayongweezeya. Mudama kuwapfa muda wana dzawa umanya kiwango chao cha uhitadi upate kuhambuya kwamba, wanasaidika kilasini mwako ambu wanafaidika kwa sukuli maalum. Hambuya wana weo na dina ya kuona ubaoni wakae hafufi. Ikiwa kwamba wanafundi dza hawa wakutsezani mitsezo ya pichakadi, hakikisha ha maandishi yakuonekanani urembo.

Kwora

Hawa wanafundi amaale wakuendeleani kudzimbaka na udyuzi wa kutumia madowe yao. Wasaidie na namuna ya kugija kalamu – siwalazimishe kuwagijisa kalamu kwa namuna wasioweza; wayatse wao wenye wahambuye. Wayongweeze kwora kachuchuchuchu na uwapfe muda wa kutosa. Si waadhibu kwa kwora maandishi kwa hati nzuka.

YONGWEEZO 1: BALABALA

Ndwahiyo

Hidi yongweezo dinahusu balabala. Huyu mwanafundi kakutaradijwani akumbuke vija na wadondo wa balabalani, kukedhya na kuɗiyibu nkedhya, waweze kuhambuya herufi a-z kwa lugha yao.

Viraghasi

- Kaɗi za michoro ya vija na wadondo wa balabalani.
- Chati ya abechede
- Vija vya kiada vivyonapatikana balabalani (vikombe, sahani)
- Doore
- Mwaalimu anaweza kwongeza vija vingine.

Matayarisho ya somo

Mwaalimu adziyarishe mapfema. Aundukize vija vyonse vya balabalani, picha, michoro ya wadondo wa balabalani.

A. Sikiiya na unene

Idzefofika mwisu wa hii maɗa, mwanafundi ni aweze: -

- a) kuyowa hi picha kisa awambie wauɓe na wataɓe.
- b) kuuɓa ha maagizo.

Shuuli ya dura

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Wayongoze wanafundi kuuɓa haya maagizo. (nzo hapfa, soma hapfa, hwaa, enda ukayae, funga hidi dyaarisha, futa hi meza, kosa hi chikombe).

Shuuli ya pfi.

- Wakiwa wawii wawii wambiane na kuhenda haya maagizo.
- Hana wanafundi wawii usoni ya kilasi na wagalie wahendeyecho.
- Mwaalimu awashade wanafundi

B. Nahuneneni

Idzefofika mwise wa hiki kitswa, mwanafundi ni aweze: -

- a) Kutumia vyuuwo vya nkedhya vivyo sawa.
- b) Kukedhya wantu urembo kwa wakati garagara.

Shuuli ya dura

- Mwaalimu awaongoze wanafundi kuyowa picha na waziḍawiye.
- Funguya chuo chako gomba ḍya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akubali maḍyibu yonse yeyo sawa.

Shuuli ya pfi.

- Waeleze wanafundi dzuu ya hu wiya.
- Mwaalimu anaukwimba hu wiya kwa sauti ya dzuu.
- Mwaalimu na wanafundi wanakwimba wiya.
- Mwaalimu awayongoze wanafundi kudzihwaa sauti wakwakukwimbani wakiwa kwa mahagha.

Wiya

Ee mweedhe kuyaadze?

Niyaa niyamuka. ×2

Ee mama kuyaadze?

Niyaa niyamuka. ×2

Ee baba kuyaadze?

Niyaa niyamuka. ×2

Ee bamu kuyaadze?

Niyaa niyamuka. ×2

Shuuli ya hahu:

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akubali madyiibu yonse yeyo sawa.

Shuuli ya ne:

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akubali madyiibu yonse yeyo sawa.
- Yeo natsaka kumusomea ngano. Kaani vihako musikiye. Hii kitswa cha hii ngano ni “Shuuli za Jilo”. Sikiiya hii ngano kisa isome mpompoe ukiyanga mahendo.
- Mwaalimu awesomee ngano kisa awauze maswali.

Shuuli za Jilo

Jilo kayamuka dzuwa kuwaa. Kaka chihako țatani. Kadzinyoowa kisa kenda myajwa. Kanuka kabiga musuwaki kisa kenda mezani. Mamajwe kamukakanyia maziwa chikombeni. Epfokwisa kunwa kakikosa hi chikombe.

Maswali:

1. Jilo kayamuka saa nyenga?
2. Epfokaa chihako tātani kahenda?
3. Baada ya kunwa maziwa kahenda?
4. Dze e ngano ikuyongweeza?

Maḍyibu.

1. Dzuwa kuwaa.
2. Kadzinyoowa kisa kenda myajwa.
3. Kakikosa hi chikombe.
4. Mwaalimu akubali ḍyibu dya sawa.

Shuuli za kuyongwezea

S/No.	Sari	Uwezo						Maoni ya mwaalimu
		Sauḍi ya ḍaa		Nkedhya ya sawa kuhusiana na nsiku		Nkedhya ya sawa kuhusiana na umuri wa muntu		
		ndivyo	sivyo	ndivyo	sivyo	ndivyo	sivyo	
1.	Bonaya	√		√			√	
2.	Habuya	√		√		√		

Sari ḍya mwaalimu ..... Tarehe .....

Kiḍowe .....

C. Nahusomeni

Idzefofika mwisu wa hiki kitswa, mwanafunđi ni aweze: -

- a) Kuyanganya vija vivyonapatikana balabalani kuyawa kwa picha.
- b) Kusoma hađisi za picha kuhusu balabala.

Shuuli ya đura:

- Funguya chuo chako gomba đya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Wayongoze wanafunđi wayowe picha na wahadze masari ya vija waoneyevyo.
- Mwaalimu akuđali mađyibu yeyo sawa.
- Wayange wanafunđi picha za vija vivyonapatikana balabalani. Mufaano chikombe, sahani, kintanda, blangiti, meza, kiti.

Shuuli ya pfii:

- Mwaalimu anasoma ngano. Wanafunđi wapfindiye.
- Mwaalimu awe na kađi za vyuuwo za picha garagara za magazeti.
- Kađi ne mpaka ntandahu zizo na vija na wađondo wa balabalani.
- Mwaalimu auze maswali na wanafunđi wanene wechokuonani.
- Mwaalimu akuđali mađyibu yeyo sawa.

Shuuli ya hahu: Kazi ya waryegha

Ukisađijwa ni muvyazi/muyeziwo hambuya vija vivyonapatikana nyumbani kwenu.

D. Nahworeni

Idzefofika mwisu wa hiki kitswa, mwanafundi ni aweze: -

- a) Kwora herufi nkuu na ndodo za abechede.
- b) Kwora masari ya vija vivyonapatikana nyumbani kwa kutumia herufi nkuu na ndodo za abechede.

Shuuli ya dura:

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akubali madyiibu yeyo sawa
- Mwaalimu: awayongoze wanafundi kuyowa irabu vyuoni mwao.
- Awayange wanafundi namuna ya kwora hewani.
- Awayongoze wanafundi kwora hewani.

Shuuli ya pfi

- Mwaalimu awayongoze wanafundi kwora irabu waoneyezo hewani vyuoni mwao.
- Mwaalimu awachiiye akiyowa hii kazi yao na kuwarongaarya.
- Wayongoze wanafundi kuelekanya irabu wakitumia doore.

Shuuli ya hahu:

- Mwaalimu awapfe ranji wanafundi.
- Mwaalimu awayongoze wanafundi kuchora na kupfakaza ranji.
- Waongoze wanafundi kuweka kazi zao kwa munkoba wa kutsukwiiya vyuuwo

YONGWEEZO 2: SUKULI YANGU

Ndwahiyo

‘Sukuli yangu’ ni modza yapfo ya mayongweezo kwa hiđi somo đya lugha ya asili gredi ya đura kwa huu muđala. Yeyopfo yapangwa kwa kitswa kidodo ne (4) dza viyangijwevyo humu muđalani. Hizi mađa nđunđu ni: sikiiya na unene, nahuneneni, nahusomeni na nahworeni. Hizi ni shuuli zizonahusisha mwanafunđi katika kula kitswa kidodo ili kumusaiđia aweze kuwa na umaarufu na awe na uelewađyi wa dzuu katika kusikiiya, kunena, kusoma na kwora.

Yeyo hapfo nsii ni maelezo ya kumusaiđia mwaalimu kuyongweeza katika kula modza yapfo ya mađa nđuđu.

Viraghasi

- Kađi za vyuuwo
- Chikapfu cha kađi za vyuuwo
- Kiđainko- kilipu cha vidio
- Picha

Mbinu za kuchimizia

- Wakiwa kwa mahagha ambu wawii-wawii enda uwayowe kwamba wakuhendani kazi.
- Pia unaweza kutumia kihambuzi uyowe kwamba wanafunđi wakuđamukani urembo hizi sauđi za vyuuwo katika vyuuwo, kutsanganya sauđi kuunda vyuuwo na kugawa vyuuwo kulingana na sauđi.

A. Sikiiya na Unene

Idzefofika mwisu wa hii mađa, mwanafunđi ni aweze: -

- a. Kusikiiya na uđamuke silabi za vyuuwo.
- b. Kutsanganya silabi kuelekanya vyuuwo.

Shuuli ya dura

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akubali maonyi yeyo ya sawa.

Dzambo kuu kwa hii sehemu ni kuyongweeza sauti kwa vyyuwo. Hivi vyyuwo vitsanijwevyo vilinganishwa na hidi somo dya lugha ya asili na wadabwa na silabi mbii mpesi. Hivi vyyuwo vilingala na mada ya “sukuli yangu”.

- Wauze wanafundi wayowe maumbo yeyo chuoni mwao. Wakiwa wawii wawii waruhusu wanenezane chiichopfo kuzimuni mwa kula umbo. *Hakikisha kwamba wanafundi wonse wakushirikianani ili wauze uwezo wa kunena na kushirikiana.*

Shuuli ya pfi

Hii shuuli inahendwa ni wanafundi wakiwa wawii wawii. Hii inawasaidia kukuzya uwezo kunena na kushirikiana.

Mwaalimu awayongoze wanafundi kusoma hayade yeyo humu maumboni (muraḃa, muviringo na pembe ntahu) huku wakwa kusikiyanani. Mwaalimu awangize moja wabadilishane kwa makini ili kumbaka maadili ya nidhamu.

Shuuli ya hahu

- Mwaalimu awayongoze wanafundi kuelekanya vyyuwo kuyawana na.
  - a. Maumbo ya pembe ntahu.
  - b. Maumbo ya muviringo.
  - c. Maumbo ya muraḃa.
- Mwaalimu awayongoze wanafundi kusoma vyyuwo waelekanyievyo.
- Mwaalimu awangize moja wanafundi kusikiyana wakwakusomani ili kumbaka maadili ya nidhamu na kunena na kushirikiana.

Yowa Kuchimiza

Sari dya sukuli	Marengo
Sari dya mwanafundi	Kelita
Sari dya Mwaalimu	Rubeni
Somo	Kipfokomo
Uwezo wa kimusinji	
Shuuli	
Vigezo 1) _____ 2) _____	
Kuyowa 1) _____ 2) _____	
Maoni ya Mwaalimu	
Kidowe cha mwanafundi	Tarehe
Kidowe cha mwaalimu	Tarehe

B. Nahuneni.

Idzefofika mviso wa hii mađa, mwanafundi ni aweze: -

- Kutumia viashiria vya vyyuwo kuuđa maelekezo akiwa sukuli.
- Kutumia vyyuwo vivyonamala kuyavya na kuuđa maelekezo.

Viraghasi

- Kađi za vyyuwo
- Chikapfu cha kađi za vyyuwo

- Kibainko
- Picha

Mbinu za kuchimizia

- Wauze maswali.
- Wauzane wao kwa wao maswali.
- Wauze maswali wavyazi ambu wayezi wao.

Shuuli ya dura

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu awayongoze wanafunzi kuyowa picha na awauze maswali.
  1. Mwaalimu kakumwambiani Hadhidha asumame.
  2. Hadhidha kakutsakikanani asumame.
  3. Mwaalimu akubali dyibu dya sawa.

Shuuli ya pfi

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu awayongoze wanafunzi kuyowa picha na awambiye wanene vyuuwo vya:-
  - a. Kuamurisha.
  - b. Wambiyane mambo ya kuhenda.
  - c. Wahende wambijwevyo.

C. Nahusomeni

Idzefofika mwisu wa hii kitswa, mwanafundi ni aweze: -

- a. Kuhambuya sauti za herufi kwa vyyuwo vivyonahusiana na mazingira ya sukuli.
- b. Kusoma vyyuwo vivyonanjiiyana na mazingira ya sukuli.

Viraghasi

- Kaŕi za vyyuwo
- Chikapfu cha kaŕi za vyyuwo
- Kiŕainko- wayowe kilipu cha vidio
- Picha

Mbinu za kuchimizia

- Kiŕemezi

Shuuli ya ŕura

- Funguya chuo chako gomba ŕya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akuŕali maŕiyiŕu yeyo ya sawa.
- Mwaalimu awagawe kwa mahagha.
- Mwaalimu awayongoze wanafundi kuyowa picha vyyuoni mwao kisa wahadze sauti garagara kuyawana na hivi vyyuwo. Mufaano /m/ - meza.
- Mwaalimu awayongoze ha wanafundi kudzihwaa sauti wakwakusomani vyyuwo.

Shuuli ya pfi

- Katika hii shuuli wanafundi wayongweezwe kunena sauti zonse katika kula chuuwo wadzechopfegwa pfasipfo ya kusoma chuuwo kizima.
- Wambe wanafundi wasome hivi vyyuwo.
- Wasikiye wakwakusomani na uyawongoze urembo.

Shuuli ya hahu

Mwaalimu awapfe wanafundi kazi ya waryegha

Mufaano wa Kiyowezi

Kihambuizo	Kuchiya mayowezi	Ka mayowezi	Kakariḽia mayowezi	Mayowezi ya nsii
Uwezo wa kusoma vyyuwo	anasoma urembo muno	anasoma	anasoma kugugumiza	anasoma kupfapfasa

D. Nahworeni

Idzefofika mwise wa hii kitswa, mwanafundi ni aweze: -

- Kwora urembo vyyuwo vivyonahusiana na sukuli.
- Kwora ndiri zizonahusiana na sukuli.

Viraghasi

- Kaḽi za vyyuwo
- Chikapfu cha vyyuwo
- Kiḽainko- kilipu cha vidio
- Picha

Mbinu za kuḽathmini

- Wanafundi wahende mazoezi ya kwora maandishi mema na wazihifadhi urembo kwa munkoba wa kutsukwiiya vyyuwo.
- Kutumia kiyowezi kwa hawaḽe wawezeyeo kudzaza vyyuwo ambu kusoma ndiri.

Shuuli ya dura

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akubali madyiibu yeyo ya sawa
- Wanafundi wayowe hizi picha vyuoni mwao.
- Wore maandishi ya hizi picha vyuoni mwao.

Shuuli ya pfii

- Mwaalimu awayongoze wanafundi kwora vyyuwo hewani.
  1. Meza
  2. Kiti
  3. Bendera
- Mwaalimu awayongoze wanafundi kwora vyyuwo vyuoni mwao.
- Mwaalimu ayowe kazi za wanafundi.

Shuuli ya hahu

- Mwaalimu awayongoze wanafundi wadzaze hizi namfasi kwa kutumia herufi ili wapate vyyuwo.
- Mwaalimu ayowe kazi za wanafundi.

Madyiibu.

1. Muđyango.
2. Kitabu.
3. Kilasi.
4. Kalamu

YONGWEEZO 3: TAḐIA NYEMA

Ndwahiyo

Katika yongweezo “Ṭaḓia nyema” wanafunḓi wanachiiya shuuli garagara dzuu ya kitswa kidodo ne: sikiiya na unene, nahuneneni, nahusomeni na nahworeni. Haya mayongweezo yapangijwa kwamba wanafunḓi wawe wawii wawii ambu kwa mahagha huku huyu mwaalimu akiwayongoza.

A. Sikiiya na Unene

Idzefofika mwisu wa hii kitswa, mwanafunḓi ni aweze: -

- a) Kuḓyibu kwa muyomu maswali kuyanawana na ngano wasikiiyezo dzuu ya ṭaḓia nyema.
- b) Wagaliye ngano zizonayongweeza ṭaḓia nyema.

Viraghasi

- Chikapfu cha kaḓi za vyuuwo
- Muntu muimufu

Mbinu za kuchimizia

- Maswali yakuḓyibigwa na muyomu. Mufaano wanafunḓi wakisa kusoma ngano
- .Mugeni mualikwa.

Shuuli ya ḓura

- Yeo natsaka kumusumuiya ngano. Kaani vihako musikiiye. Hii kitswa cha hii ngano ni “Habwoya na Dhadho”. Pfindiia urembo. (*Mwaalimu aisumuiye hii ngano akiyanga mahendo*).
- Mwaalimu awauze maswali.

Habwoya na Dhadho

Mpeka na mpeka, hapfo kae kwiwa na Habwoya na Dhadho. Wepfowa wakyenda sukuli, Habwoya kadzikolasa na kisichi, kagwa. Dhadho kahuka, Aaah, Dano! Habwoya kanuka kasumama kamwamba ‘asanta’! Wagijana mikomo wachia sukuli.

1. E ngano ihusu kintu ga?
2. Hadza masari ya wantu wahadziweo.
3. Hadza vyuuwo vya t̄aḅia nyema kuyawana na hi ngano.

Maḅyib̄u

- A. Mwaalimu akuḅali maḅyib̄u yonse yeyo sawa
- B. Habwoya, Dhadho
- C. Dano, asanta.

Mwaalimu awayongoze ha wanafunḅi kudzihwaa sauti wakwakuḅani hi ngano isumwiiḅweyo na huyu mwaalimu.

Shuuli ya pfii

Mwaalimu:

- Aigaliye mpompoe hii ngano.
- Awambiye wanafunḅi wadzepfosikiya chuuwo cha hila wanuye ḅowe ḅya gumba dzuu.
- Awambiye wanafunḅi waḅaḅe hii ngano.
- Awashukuru na kuwangiza moja wanafunḅi.

B. Nahunneni

Idzefofika mwise wa hii maḍa, mwanafunḍi ni aweze: -

- a) Kuhambuya vyyuwo vya hila kuyawana na maḍawo.
- b) Watumie vyyuwo vya hila kwa maḍawo.

Viraghasi

- Chikapfu cha vyyuwo
- Maḍabule
- Vyyuo vya ngano

Mbinu za kuchimizia

- Munkoba wa kutsukwiiya vyyuwo- kuweka mashahiri woreyeo, vyyuwo ambu picha zihwaijwezo wakati wa shuuli garagara.
- Maswali ya muyomu.

Shuuli ya ḍura

- Wayongoze wanafunḍi kukariri shahiri ḍiḍyo chuoni mwao.
- Wayongoze wanene dzuu ya hiḍi shahiri.
- Wayongoze wahambuye vyyuwo vya hila kuyawa humu mwa hiḍi shahiri. Mufaano asanḍa, aḍo, ḍano.
- Wayange mahendo ya kuyanga ḍaḍia nyema kwa mufaano kuinama kuyanga hila.

Shuuli ya pfii

- Gawa hiki kilasi kwa mahagha mawii.
- Ḍayarisha chikapfu cha kaḍi za vyyuwo vivyokuyangani lugha ya hila: asanḍa kariḍu, aḍo n.k
- Hagha modza ḍihwae kaḍi ya chuuwo na wayange hagha ḍingine.

- Hagha ðiyangijweðyo kaði ditunge yudhiri kisa waperuziyane.
- Hakikisha kula mwanafunði kashiriki kwa huu mutsezo.

(Hu mutsezo unawasaidia wanafunði kuwa na umilisi wa kimusinji wa uþunifu na kuþara kwa kina pia mawasiliano na ushirikiano wadezepohenda kazi kwa pfamodza. Pia katika hii hali ya mahagha wanafunði wanakuza maaðili ya amani, umodza na matsako).

C. Nahusomeni

Idzefofika mwisu wa hii maða, mwanafunði ni aweze: -

- a) Kuhambuya vyyuwo vyorejwevyo vivyonayanga þaþia nyema.
- b) Kusoma vyyuwo vivyonahusiana na þaþia nyema.

Viraghasi

- Meya
- Maþabule

Mbinu za kuþathmini

- Kihambuzi
- Raþiþa chimizi

Shuuli ya ðura

- Funguya chuo chako gomba ðya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akuþali maðyibu yonse yeyo sawa.
- Wanafunði wawekwe wawii wawii.
- Wambie wanafunði wayowe picha zizo chuoni mwao.
- Wayongoze wanafunði wanene wechokuonani humu pichani.
- Wayongoze wanafunði kusoma na kupfokezana.

- Wasikiiye wanafunḡi wakwakusomani huku ukiwarongaarya.

(wanafunḡi wakwakusomani na kupfokezana inawasaiḡia kumbaka maadili ya hila).

weka muraba ulio na mfano tg hardcopy

Shuuli ya pfi

- Wayongoze wanafunḡi kuhambuya vyyuwo vivyonahusu ṡaḡia nyema kuyawa kwa huu muraba.
- Wasikiiye wanafunḡi wakwakusomani na uwarongaarye.

Maḡyibu

- Ḋano, aḡo, kariḡu, asanṡa
- Ora hivi vyyuwo uḡaoni.
- Wanafunḡi wasome vyyuwo.
- Mwaalimu awasikiiye wanafunḡi wakwakusomani na awarongarye. (Wanafunḡi wakiambuya hivi vyyuwo vya hila kwa huu wiya inawasaiḡia kumbaka umilisi wa kimusinji wa kuṡara kwa kina na kutatuwa mambo).

D. Nahworeni

Idzefofika mwisu wa hii maḡa, mwanafunḡi ni aweze: -

- a) Kwora vyyuwo vivyonahusiana na ṡaḡia nyema ukiyatsa namfasi ivyonamala.
- b) Kwora nḡiri mpesi mpesi akitumia vyyuwo vivyonahusiana na ṡaḡia nyema.

Viraghasi

- Chati ya vyyuwo (vyorejwevyo urembo na visivyokuwa sawa).

Mbinu za kuṭathmini

- Kuḍyibu maswali
- Kihambuzi

Shuuli ya ḍura

- Mwaalimu aelekanye chati iiyo na hivi vyyuwo.
  - Aḍo
  - Nitsowa
  - Kariḍu
  - Ḍano
  - Asanṭa
- Wayongoze wanafunḍi wayowe vyyuwo vivyo kwa chati. (Vyyuwo vingine vyoregwe urembo).
- Waeleze wanafunḍi maana ya hivi vyyuwo na uvitumie kutunga ṅdiri.
- Wayongoze wanafunḍi kudzaza namfasi wakitumia vyyuwo wapfegejwevyo.
- Mwaalimu ayowe kazi ya wanafunḍi na kuwarongaarya.

Madyibu

1. Aḍo,
2. Aḍo,
3. Ḍano,
4. Asanṭa.

Shuhuli ya pfi

- Wayaviye mifaano miwii ya ndiri ukinena kwa sauti.
- Wahadze masari mumodza mumodza watunge ndiri wakitumia vyyuwo wapfegejwevyo.
- Awambe wasome hii vyyuwo wapfegejwevyo.
- Waunde ndiri wakitumia vyyuwo wapfegejwevyo.
- Wasomeane ndiri wakiwa wawii wawii.
- Awapfongeze.

Shuuli ya hahu

- Mwaalimu awaongoze wanafundi wore ndiri kwa kula chuuwo. (**asanta, dano, karihu, ado**)
- Musomeye muvyazi/muyezi ndiri woreyezo.

YONGWEEZO 4: MATSEA

Ndwahiyo

Hiđi yongweezo đinayanga hađua za matsea kulingana na lugha hwiyo kuisomani. Kuyawana na usikiivu, wanafunđi wanaweza kuhambuya hađua na mahendo ya matsea ya watu kwa kuchiiya mashahiri na meya. Kisa wanaweza kuyanena mashahiri na kwimba haya meya kuhusu matsea. Kuyawana na kunena, wanafunđi wanachiiya mađamushi ya vyyuwo na wanatunga nđiri zizo nanena dzuu ya matsea ya wantu. Hi sehemu ya kusoma inawawezesa wanafunđi kusoma nđiri mpesi kuhusu matsea na kuyangaza hađari kariđu iyonahusu worađyi. Wanafunđi waweze kwora vyyuwo vivyonahusu matsea kariđu na wavitumie kwa nđiri.

Mađayarisho kađla ya kuyongweeza na kusoma

Mwaalimu ahakikishe kwamba vija vyonse vya kuyongwezeya anavyo. Ťayarisha haya mazingira ya kusoma kwa kuyongwezeya. Ikiwa kwamba hiđi somo đijwakuhendeka kilasini, iweke wazi. Kwa wanafunđi wenye mahiđađyi maalumu waweke kwa mazingira mema na pia wapfe vija maalumu.

Mapfendekezo ya wanafunđi wenye mahiđađyi maalumu.

Kwa wanafunđi wasio ona urembo, waweke pfantu ambapfo wanasoma pfasipfo đina iđeyonse ya kuona kazi zyorejwezo na ziwekejwezo nkutani dza chati. Kwa wanafunđi weo na masikio maziho waweke usoni ya kilasi kariđu na mwaalimu waweze kunufaika kisauđi.

Ukwakuyongweezani pia hakikisha kutumia mbinu zonse za kuwasaiđia.

A. Sikiiya na Unene

Idzefofika mwisu wa hii maḍa, mwanafunḍi ni aweze: -

- a) Wahambuye mahendo ya matseye na naghea kwa meya na mashahiri.
- b) Wakwimbe meya na mashahiri kuyawa vitswani mwao kuhusiana na matseye na naghea.

Viraghasi

- Vija vya kiaḍa dza fila, muswaki, kiḥambaa.
- Michoro iyokuyangani afya nyema.
- Kaḍi za vyuuwo vya kusomwa.

Shuuli ya ḍura

- Awayongoze wanafunḍi kufunguya vyuo vyao gomba ḍya 1 na wayowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Awayongoze wanafunḍi kuhambuya shuuli garagara za usafi wa mwii ziyangijwezo humu pichani kwa mufaano kubiga musuwaki.
- Asome ḥḍiri zizo chuoni mwa mwanafunḍi na awayongoze kuḥaba wechokusomani.
- Mwaalimu awayongoze wanafunḍi kuhambuya aina garagara za usafi geri na zizo chuoni mwao.
- Mwaalimu asikiye maḍyibu na kuwarongaarya.

Shuuli ya pfi

- Soma hiḍi shahiri kwa sauti.
- ḍyibu maswali.
- Mwaalimu asikiye maḍyibu na kuwarongaarya.

Shahiri

Nayamuka magura na mapfema,

Naḍya kiyamusa kanwa,

Naḍaramia sukuli.

Napfea kilasi changu,

Nafuta ḅao ḍyangu,

Nasoma kitabu changu.

Madyiḅu

1. Naḍya kiyamusa kanwa.

Naḍaramia sukuli.

2. Napfea kilasi changu.

Nafuta ḅao ḍyangu.

Nasoma kitabu changu.

B. Nahuneneni

Idzepfofika mwisu wa hii maḍa, mwanafunḍi ni aweze: -

- a) Kuḱamuka vyyuwo vivyonahusiana na usafi wa mii.
- b) Kuelekanya nḍiri mpesi zizonahusiana na mahendo ya matseya na naghea.

Viraghasi

- Vija vya kiaḍa dza fila, musuwaki, saḅuni, kiḱambaa.
- Wiya wa afya nyema.
- Michoro iyokuyangani afya nyema.
- Kaḍi za vyyuwo.

Shuuli ya dura

- Wayongoze wanafunḡi kunena vyyuwo baada yako. Mufaano fila, sabuni, pfeyo
- Soma vyyuwo kwa sauḡi na wanafunḡi wagalie nyuma yako.
- Wayongoze wanafunḡi kusoma vyyuwo wakiloḡa picha.
- Wahimize waḡamuke vyyuwo urembo.

Shuuli ya pfii

Mwaalimu:

- Awayongoze wanafunḡi kuhakesa kuhusu hii picha.
- Awayongoze wanenezane wawii wawii na wawasilishe kilasini.
- Mwaalimu awasikiiye wanafunḡi na kuwarongaarya.

Shuhuli ya hahu

Mwaalimu awayongoze wanafunḡi kuyowezana umuhimu wa kuwa na matseya.

C. Nahusomeni

Idzefofika mwisu wa hii maḡa, mwanafunḡi ni aweze: -

- a) Kusoma viḡinku vipesi vipesi vivyonahusiana na usafi wa mii.
- b) Kuhambuya ḡyombe kariḡu kuyawana na maandishi yeyo na husiana na usafi wa mii.

Viraghasi

- Vija vya kiada dza fila, kiḡambaa, musuwaki
- Michoro iyokuyangani afya nyema
- Chati ya shahiri

Shuuli ya dura

Mwaalimu:

- Awayongoze wanafundi kunena kuhusu hizi picha.
- Awauze maswali kuhusu hizi picha.
- Mwaalimu akubali maonyi yonse yeyo ya sawa.

Shuuli ya pfi

Mwaalimu:

- Awasomee wanafundi hizi shahiri.
- Awasaidie wanafundi kuonyi maswali.

Usafi ni mwema.

Nyaa nchafu si nyema.

Zinahuhendeza huwe wajwazi.

Nizitsaka hizi nyaa zangu nsafi.

Nahuziwekeni hizi nyaa zehu nsafi.

Mimi ndimi Hadulu.

Huyu ni mama jwangu.

Hwakukosani hi mikono yehu.

Hutsaka mikono misafi.

Maḍyibū

1. Zinahuhendeza huwe wajwazi.
2. Huzihune na huzikose.
3. Kuikosa.
4. Mwaalimu akubali maḍyibū yeyo sawa.

D. Nahworeni

Idzefofika mwisu wa hii maḍa, mwanafunḍi ni aweze: -

- a) Kwora vyuuwo vivyonahusiana na usafi wa mii.
- b) Kutunga ndiri akitumia vyuuwo vivyonahusiana na usafi wa mii.

Viraghasi

- vija vya kiaḍa mufaano- fila, musuwaki, kiḥambaa
- michoro iyokuyangani afya nyema
- kalamu za ranji
- ranji za madzi

Shuuli ya ḍura

- Mwaalimu awayongoze wanafunḍi kudzaza namfasi.
- Mwaalimu azunguke akiyowa kazi za wanafunḍi na kuwarongaarya.

Maḍyibū

1. fila
2. saḥuni
3. pfeyo
4. musuwaki

Shuuli ya pfii

Mwaalimu:

- Awayongoze wanafunḁi kwora nḁiri zizonahusu vija vihadzijwevyo.

Mufaano

- Magura hubiga musuwaki.
- Hufila nywii hukitumia fila.
- Wayongoze wanafunḁi wakae kwa mahagha yao na wanenezane kuhusu matumizi ya hivi vija.

Maḁyibu

1. Natumia saḁuni kukoga.
2. Nanawa mikono yangu kutumia madzi.
3. Nahuna hizi nyaa zangu kutumia kihuna nyaa.
4. Nabiga musuwaki kuyadheresa ha magego.
5. Natumia kiḁana kufilia nywii.

Shuuli ya hahu

- Mwaalimu awayongoze kukopa matsoro vyuoni mwao.
- Mwaalimu azunguke akiyowa kazi za wanafunḁi na kuwarongaarya.

YONGWEEZO 5: NYAKATI NA MISIMU

Ndwahiyo

Hiđi yongongweezo đinahusu wakati na misimu ambayo inasaidia kumukuziia mwanafunđi uđyuzi wa lugha ya kusikiiya, kunena, kusoma na kwora. Hu uđyuzi wa kusikiiya unamuhendeza mwanafunđi kuimuka maagu na maagizo kuhusu wakati na atumiye vyyuwo kulingana na wakati. Hu uđyuzi wa kunena unamupfa mwanafunđi uwezo wa kuđamuka vyyuwo urembo. Wanafunđi pia wanakwora nđiri kutumia vyyuwo vya wakati. Yupfande jwa kusoma wanafunđi wanadyiđu maswali mapesi yeyonahusiana na wakati. Hu uđyuzi wa kwora unamusaidia mwanafunđi kwora nđiri mpesi kuhusu wakati.

Mađayarisho ya kuyongweeza na kusoma.

- Elekanya vija vyonse vidzevyotumika kuyongwezeya hiki kitswa.
- Ťayarisha mapfema namuna ya kuyongwezeya hii mađa. Kona kuna muntu muimufu mwambie na mapfema. Kona hiđi somo đyakuhendekani kilasini ambu nze ya kilasi, eleza.

A. Sikiiya na unene

Idzefofika mwisu wa hii mađa, mwanafunđi ni aweze: -

- a) Kuuđu maagizo yeyonahusiana na wakati.
- b) Kutumia vyyuwo wasomeyevyo vivyonahusiana na wakati, kuyavya maagizo na kuuza maswali.

Viraghasi

- Pata picha zingine řafauđi na zizo chuoni
- Saa ya ukutani
- Chati iyokuyangani nsiku za đyuma
- Chati iyokuyangani myezi ya mwaka

Shuuli ya dura:

Mwaalimu:

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Mwaalimu akubali madyiibu yonse yeyo sawa.
- Awayongoze wanafunzi kunena kuhusu picha zizo vyuoni mwao.
- Awayongoze wanafunzi kunena wakati wiyo kuyangwani kwa hii saa.
- Awayongoze mumodza mumodza kunena ni wakati ga haya mambo yanakaa yakihendeka.

Kwa mufaano

- 1) Hunakaa hukayaa wakati ga?
- 2) Ni wakati ga hwionakwenda sukuli?
- 3) Hunatseza wakati ga?

Shuuli ya pfii:

Mwaalimu:

- Awayongoze wanafunzi kwimba wiya.
- Wagawe kwa mahagha mawii wakwimbe wiya kwa kupfokezana.

B. Nahuneneni

Idzepfofika mwisu wa hii maada, mwanafunzi ni aweze: -

- a) Kutamuka vyyuwo urembo na kudzieleza akitumia wakati garagara.
- b) Kutunga ndiri akitumia vyyuwo vivyonahusiana na wakati.

Viraghasi

- Saa ya ukutani.
- Picha za wakati na misimu.
- Chati ya vyyuwo vya wakati na misimu.
- Wiya wa misimu.

Shuuli ya dura

- Mwaalimu aeleze maana ya wiya.
- Akwimbe huu wiya.
- Awayongoze wanafundi kwimba wiya wa nsiku za dyuma.
- Awayongoze wahadze nsiku za dyuma kuyawana na huu wiya. (Mufaano nsiku ya mwanda, nsiku ya pfii ya dyuma)

C. Nahusomeni

Idzefofika mwisu wa hii maḁa, mwanafundi ni aweze: -

- a) Kuḁyibu maswali dzuu ya maandishi mapesi yeyonahusiana na wakati.
- b) kuhambuya dyumbe maalum kuyawa kwa maandishi yeyonahusiana na wakati.

Viraghasi

- Picha kuhusu saa
- Chati za vyyuwo vya saa
- Kaḁi za vyyuwo chikapfuni
- Vyyuo

Shuuli ya dura:

Mwaalimu:

- Awayongoze wanafunḁi kuyowa picha.
- Awayongoze wanafunḁi kusoma vyyuwo.
- Awayongoze wanafunḁi kuhambuya misimu kwa hizi picha.

Shuuli ya pfii

Mwaalimu:

- Yeo natsaka husome ngano. Kaani vihako musikiiye. Hii kitswa cha hii ngano ni “Charo cha kwa Yaaye”. Pfindiia urembo.
- Awayongoze wanafunḁi kusoma ngano iyo chuoni mwao.
- Mwaalimu awauze maswali.
- Awayongoze kuḁyibu maswali.

Madyibu

1. Nsiku ya Mwanda
2. Ewa kakuyaani
3. Kahukaribisha

D. Nahworeni

Idzefofika mviso wa hii maḁa, mwanafunḁi ni aweze: -

- a) Kwora maandishi mapesi dzuu ya yahendekeyeo kwa wakati garagara.
- b) Watumie vyyuwo vyumu wadziyongwezeyevyo kwora kwa kufuudha mambo yahendekeyeo wakati garagara.

Viraghasi

- Kalamu ya mahe
- Chuo cha kworeya
- Vibaiko
- Vija vya kiada
- Michoro ya misimu
- Mabaio

Shuuli ya dura

- Funguya chuo chako gomba dya 1 na uyowe picha. Kwakuonani kintu ga?
- Wayongoze wanafunzi wasome sauti za abechede wapfegejwezo.
- Wayongoze kutumia sauti hizi kuunda vyyuwo vivyonahusiana na wakati na misimu.
- Wayongoze wanafunzi wayoweze wechokuonani.
- Ha maswali yawe mafufi.
- Wayongoyoze wanafunzi kutumia herufi za abechede wapfegejwezo kuunda vyyuwo vivyonahusu wakati na misimu. K.m magura, mvuya nk.
- Weka mkazo matumizi ya sauti za vyyuwo.

Mufaano m+a+g+u+r+a

Shuuli ya pfii

- Wayongoze wanafunzi wadzadze hizi nfansi katika ndiri zizonahusu wakati nsiku za dyuma na myezi.
- Wahimize watsenongoneana.
- Wayongoze wasome mumodza mumodza
- Wahimize wasome hizi ndiri myedha miwii.

- Mwaalimu azunguke akiyowa kazi za wanafunzi na kuwarongaarya.

Madyibu

1. Januari
2. Nsiku ya Mwanda
3. Magura/musikahi/mioro

LIST OF CONTRIBUTORS

Prof. Elishiba Kimani	Chairperson of KICD Council
Jacqueline Onyango, OGW	KICD
Eunice Gachoka	KICD
Winrose Rono	KICD
Jonathan maranya	KICD
Anthony Maina Mbutu	KICD
Masha Baya	KICD
Catherine Mburu	KICD
John Tola	Shanzu TTC
Prisca Mbaru	BTL
Dolian Mumbo	Galole Secondary school)
Zakaria Bonaya	Laini Primary school
Hadulu Jilo	

REPUBLIC OF KENYA

KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

Desai Road, Off Thika Rd.,

P.O. Box 30231 - 00100 Nairobi, Kenya.

Telephone : +254 (020) 374 9900 - 9, 374 8204, 374 7994

Fax : +254 (020) 363 9130.

Email : info@kicd.ac.ke, Website : www.kicd.ac.ke